

KACSO SÁNDOR

FOGY A VIRÁG, GYŰL AZ ISZAP

Olyan nagy volt a becsülete a két világháború között a romániai magyar újságírásnak — vagy más intézményes lehetőségek szűkössége indított e tájon annyi tehetséges fiatal zurnaliszta, publicista pályára? Nem kerülhető meg a kérdés, ha számba vesszük idősebb íróink, tudományos szakembereink, egyetemi tanáraink, közéleti személyiségeink ifjú éveit, a mai ötvenesek-hatvanasok-hetvenesek ifjúságát, amelyet korántsem a napjainkban már nálunk is általános szakosodás jellemzett; erre csak érett férfikorukban gondolhattak, számolva a kényszerű késéssel, de megőrizve az újságírói gyakorlatból a romantikus mindentvállalást, a közéleti elkötelezettséget, a világra-, országra-, népre-, nemzetiségre-figyelést. Van, aki megfedkedezik a tényekről, van, aki büszkén, nyíltan vállalja őket. Kacsó Sándor, két jelentős novelláskötet és két regény, a *Vakvágányon* s a *Lélekvesztőn* szerzője, ez utóbbiak közé tartozik; sokakat megszégyenítő, őszinte szerénységgel, önéletrajzi visszaemlékezéseinek (*Virág alatt, iszap fölött*. Kriterion Könyvkiadó, 1971) írói sikere után, ő ma is kételkedve fogadja az interjúkészítők udvarlásait, és mindegyre újságírói feladatvállalására hivatkozik.

Igaz, Kacsó Sándornak van mire szerénynek lennie. Benedek Elek „fiai” közé tartozott, Tamási Áronnal az egyetemi, Nyíróvel a *Keleti Újság* szerkesztőségében megélt élmények közössége is rokonította, a kolozsvári *Tizenegyek* legaktívabb tagjai közé számított, a marosvécsi helikomi berkek fiatalon befogadták; amikor viszont a *Brassói Lapok* újdondászákat, majd főszerkesztőjeként a kevésbé hálás, kevésbé mutatós napi újságírást s ezzel a nemzetiségpolitikai aprómunkát, a demokrácia, a nemzeti jogegyenlőség újra és újra megvívandó csatáit választotta, akkor is megőrizte emberi, alkotói méltóságát — kikerülte az iszapot, tudott a virágra nézni.

A *Virág alatt, iszap fölött*, melyet — az egész életmű megbecsüléseként — az 1971-es írószövetségi prózadíj jutalmazott, a pályáiv kezdetét örökítette meg, századunk első negyedét, ahogy azt egy mikházi parasztgyerek láthatta (még ha apja jegyzőnek küzdötte is fel magát), otthonról hozott ismereteit a marosvásárhelyi gimnáziumban tágitva a nyárádsmenti tájnal szélesebbre. Kacsó könyvének ez a része lényegében megismétli azt, ami a XX. század magyar irodalmában, a népi tehetségek irodalmi feltörésének eredményeként, oly ismerős — legutóbb (rendhagyó módon, váratlanul) Tamási Gáspár emlékezésében találkoztunk a századeleji falu alakítás nélküli világával. A nosztalgikus, stíliromantikától sem mentes múltidézés ott forrósodik át, ahol a külső események felgyorsulnak, ahol a jövőjét kereső ifjú új konfliktushelyzetekbe kerül — olyan konfliktushelyzetekbe, amelyeket többek közt épp Kacsó Sándornak köszönhetően (*Vakvágányon*) tart számon irodalmunk. Ez már elsődleges, új, eredeti dokumentum, mai erdélyi, romániai magyar „non-fiction”. Nélkülözhetetlen segédeszköz az irodalomtörténész számára, de legalább hasonló mértékben várja, hívja történészeinket, szociológusainkat, akik nemzetiségünk múltját kívánják tanulmányozni. Sok más önéletrajzi múltól eltérően ugyanis, Kacsó szüntelenül ellenőrzi memóriáját, s öreges, hipertrofiás öngazolás helyett mindegyre megidézi a dokumentumokat — a másoktól is ellenőrizhető —, tulajdonképpen ezeknek a történetét, szociológiai és lélekrajzát írja.

Ezzel az irodalmi ízlését régebben is jellemző józan realizmussal folytatja most az emlékezést, életének a *Brassói Lapokkal* s a két világháború közötti nemzetiség-

politikai eseményekkel szorosan összenőtt szakaszáról. Nehéz válogatni a Kritérionnál készülő második kötetből — nehéz lemondani a történetiségükben vagy etikai-esztétikai időszerűségükben izgalmas fejezetekről. Jelzésül csupán: idézhetjük volna Kacsóval az erdélyi, a romániai magyar irodalom első önmeghatározási kísérleteit, a „székely irodalom“ körüli vitákat, sok-sok találkozást közéleti, irodalmi, művészeti személyiségekkel. Egy részlet helyett a komplexitás érzékeltetésére törekedtünk, ezért választottuk közlésre több fejezet eseményeit, problémáit — múltunk élő megidézését.

Kántor Lajos

Arra ébredek, hogy cirpel a tücsök. Mostanában elég gyakran. Belefülelek a sötétségbe, hogy merről, honnan jön ez a hang? De hát ez már csak olyan játék ömmagammal. Jól tudom én, hogy nincs a lakásban sehol tücsök, nem költözik az be városi házba, romantikus bogár az, ragaszkodik a falusi búbos kemencék rejtett zugaihoz. Az irodalomban pedig Dickenshez akinek olyan bűbajos mesét cirpelt a fülébe valamikor egy évszázaddal ezelőtt.

Ez az én tücsköm más. Ez az enyém, csak az enyém. Én hallom egyedül a hangját, s nem is a fülemmel hallom, hanem — benne a fülemben. Jó mélyen benne. A meszesedés tücsökje ez, jól

ismerem már. Hajnali négy lehet most, ilyenkor szokott ébreszteni. Hiszen lehet, hogy megszólal nappal is, de akkor elnyomják hangját életünk megszokott zajai, a beszélgetés, a rádió, a gépkocsik zúgása, a járókelők lépteinek kopogása. S milyen jó, hogy elnyomják. Legalább megfeledekzem róla, hogy ott lapul valahol a fülemben. Ej, dehogya a fülemben. A fejemben, az agyamban...

Éjjelenként azonban akkor is meghalok, amikor megszólal, ha nem akarok odafigyelni. Pedig hallok más hangot is, az is leköthetné a figyelmemet. Én a csend hangjának neveztem el magamban, mert ez is olyan, hogy csak éjszakai ébrenlétben hallható, nagy csendben. Ez meg olyan, mintha nagyon távoli nagy vízesések elhaló sustorgását hallanám... Persze tudom, hogy az agyban van a forrása ennek is, s hogy ez is rokona a tücsök cirpelésének.

S mégse kellemetlen egyik se. A tücsökhang gyermekkoromra emlékeztet, amikor sokszor hemperegtem kaszálásra érett réteken a fűben. Be jó volt hallgatni a fűszálak halk zizegését; lakodalmazott a sarjak sűrűjében a bogárnép, zengett nyári dáridójától a világ. S a másik? A másik városokra emlékeztet. Városokra, amelyekben éltem. A leginkább mégis Brassóra, amelynek ilyen messzi vízesések sustorgására emlékeztető zaját-neszét egyszer a Cenk tetején hallgattam sokáig esti szürkületben. Azért sokáig, mert megvártam ott az esteledést, amikor kigyulladtak lent az utcákat és a házakban a lámpák...

Most persze mára figyelmeztetnek ezek a hangok, nem arra, aminek az emlékét felidézük. Akkor a mezők zengése az édes és titokzatos életre figyelmeztetett, amelyből nekem is meg kell kapnom a részemet. A város sokféle zajából komponált zene pedig, amelynek szerzője is, karmestere is a felelőtlen kőza szél volt, a kötelességekre. Azokból a kötelességekből sokat éreztem a magaménak. Volt közöttük természetesen

egyéni és családi vonatkozású, de több volt a társadalmi, közéleti...

Hát ezek a mostani cirpélések s a messzi vízesések elhaló sustorgása vajon mire figyelmeztet? Arra — mosolygom le magamat a sötétben —, hogy megint elfelejtettem puha ceruzát beszerezni. Pedig keményekkel oly nehéz írni, két-három nap, s már tyúkszemem nyom a mutatóujjambra, amelyhez hozzászorítom. Mert most is úgy írok kézzel, ahogyan második elemista koromban — hüvelykujjam elvesztése után — másodszer megtanultam. Tintával s tollal talán könnyebb volna, de igen körülményes és össze is maszatolom vele az ujjaimat. S a kéziratot is, mert a kihúzásokat nem szeretem, inkább rádiózok...

Mikor szoktam meg ezt a valóságos közelharcot a kézírással? Bizony ennek is van már vagy két évtizede. Akkor, amikor nyakig merültünk a rettegő felelősség-tudatba: jaj, súlyos következményei lehetnek minden fogalmazási lazaságnak, könnyedségnek, kétértelműségnek, félreérthetőségnek. Mi lesz, ha a nálamnál okosabbak érzelmi miszticizmust, filozófiai idealizmust, politikai liberalizmust elemeznek ki egy-egy cikemből, beszédemből, levelemből, pedig én igazán minden erőmmel vonalasan egyenes és egyértelmű szeretnék lenni!

Hát igen, ekkor szoktam le, hogy géppel írjak, ahogyan másfél évtizeden át a szerkesztőségekben tettem: nagy szenvedéllyel, de „könnyedén”... Odaajándékoztam az írógépet a kisebbik fiamnak, s ceruzával kezdem fogalmazni. Lassúbb ez, de fegyelmettségre szoktat. Vonalvezetéshez... Így kezdtem változtatni a ceruzák között. S megszerettem a puha, sima járásúakat; annyira, hogy ma már ingerült leszek, ha nem találok a kezem ügyében egyet legalább.

S most, a tegnap reggel, amikor hosszú pihenés után újra megkívántam az írást, nem találtam egyet sem. Talán az unokám sajátította ki őket rendre, sokat elhagy az iskolában... Majd megkérdem, de ha kell neki, úgysem követelhetem vissza. Ezért kell újat szereznem.

Ha írni akarok; addig, amíg még halom hogy cirpel a tücsök...

*

Politikai napilapban az irodalom csak amolyan vasárnapi kellék. Egy kicsit pihenésnek számít a szerkesztőség szemében is. A vasárnapi mellékletet a hét folyamán kényelmesen össze lehet állítani; esetleg „gereblyézni” külföldi lapok anyagából. Ha a melléklet jól sikerült,

a „főlap” már hamar összeáll a beszálló híryanagból, hadd szabaduljanak minél hamarabb a szerkesztők. Hacsak nem zajlanak éppen akkor nagy események a világban vagy az országban...

A napilap az olvasók esemény-éhségének és hírszomjúságának a kielégítését vállalja feladatának. Az irodalom pedig általában nem esemény; vagy csak akkor válik érdekes híryanaggyá, ha az ügyes újságíró azzá avatja.

Ennek megfelelően alakul az író használhatósági értéke is egy napilap szerkesztőségében. Hetenkint hat lap készül, s ebből a hatból legfeljebb egynél érdekelt közvetlenül. Ha íróként sikerei vannak, tisztelik őt a kartársak is, a kiadó is, de a lapnál csak egyhatodnyi használhatósági értéke van. Hacsak nem tudja beolvasztani írói készségét olyan fél-irodalmi műfajokba, amelyeknek a napilapokban is van keletje. Keletje azért, mert végül is ezek adnak súlyt a hírlapírásnak s tekintélyt a lapnak azzal, hogy a lényegében semleges hírközlést az olvasó tömegek nevelésévé, társadalmi állásfoglalássá, politikai erővé nemesítik. Ilyen volt azokban az időkben elsősorban a publicisztika. A vezércikkek várt, buzgón olvasott és sokat vitatott olvasmányoknak számítottak. És népszerűek voltak a fejtegető, az események hátterét megvilágító, a politikai mozgalmakban, eszmei áramlatokban tájékoztató, esetleg irányt mutató cikkek is. Ezek természetesen jórészt a lapban is között eseményekhez, hírekhez kapcsolódtak.

De szerves részévé vált még az újságírásnak egy az olvasóktól nagyon kedvelt műfaj, amelyben az „eseményanyag” nem kiabált, tán még „híryanag” sem volt, mert kisemberek élete mélyén húzódott meg, ott munkált, mint kovász a tésztaiban, sajtzott, mint bántalom a lélekben; és gyűlt, mint izek a gyümölcsökben, édesek és keserűek egyaránt. Vagyis megvolt már, de eseményé az újságíró avatta, mert felfedezte, meglátta, megérezte. Az „élet pulzusán tartotta a kezét”, ahogyan már akkor lapos közhelyként mondogatták. De csak a kifejezés vált szólamná, a tartalma nem. A szokványostól eltérő nagy újságíróteljesítményeket mindezek a „meglátott” jelenségek, az ezekről írott riportok jelentették akkoriban. Kolozsváron Kómi- ves Nagy Lajos, Győri Ernő volt mester ebben a műfajban, Bukarestből Farkas Aladár és Mikes Imre küldött hasonló írásokat azoknak a lapoknak, amelyek-től tudósítói megbízást kaptak.

Én is úgy éreztem, hogy valami ilyesféle pászmat vállalhatok sikerrel a Bras-

sói Lapok számára, de nem Brassóban, hanem a — Székelyföldön. Így az írói egyhatod érték mellé oda tehetem az újságírói hasznosság öthatodát is, ami már tartós megülést biztosíthat Brassóban. Hiszen voltaképpen ezt a szerepet is szánták nekem, megmondták már a bemutatkozó látogatásom idején. A belső szerkesztőségi munkában nemigen tudnám megállani a helyem a már kialakult együttesben. A belpolitikában Mikesé a vezérszólam máris: nem elégzik meg a telefonjelentésekkel, szinte naponta küld kéziratot postát is Farkassal együtt. Külpolitikusnak elképzelni se tudok jobbat Körösinél, aki annyi nyelven olvas, s máris vásárolja naponként az *Izvesztiját*, a *Timesot*, a *Figarót*, a *Neue Freie Pressét*. De még a *Manchester Guardian* is! Az állásfoglalásokra, a napiesemények kommentálására pedig ott van szellemes sziporkáival Halász Gyula bácsi. Évtizedek alatt kiesztergyűzött „svádája” van, szinte gondolkoznia se kell, együtt folynak ki tollából a gondolatok a tintával...

Gyerünk hát, szerezzünk becsületet mi is a riportírásnak!

Kérezkedtem is mindjárt irodalmi esztályunk után ki a Székelyföldre. Nem nagyon tartott otthon egyelőre semmi, egyedül voltam a kis hónapos szobában, úgyszólván csak aludni jártam haza. A kiadónak sem volt semmi kifogása: engedélyezte az útiköltséget és a rapidíját. Ady születésének ötvenedik évfordulóját azonban még meg szeretnénk volna ünnepelni a lapban. Készült Horvát Henrik is, Füzi is, én is. Vissza szeretnénk volna édesgetni Benedek Eleket a laphoz. Hadd lássa, más itt már a szellem, mint amikor a Makkai Ady-könyvről írott cikke második részét „közülhetetlennek” minősítette a főszerkesztői beleszólás. De tévedtünk, nem is volt még annyira más. Nem érezte „elérkezettnek az időt” a lap igazgatója. Meg kellett hát elégednünk egy Ady-vers közlésével, s alatta négy sor magyarázattal, hogy milyen alkalom szülte, illetve magyarazza a vers közlését. A főszerkesztő még a „magyarázat” ellenére is úgy érezte, hogy a verset „beloptuk” a lapba. Volt is valami igaza, mert ő bizonyára más verset igényel, ha előre tud a dolgról. Mi az *Ifjú szívekben élek* című verset választottuk. Az ő szívében viszont nem élt Ady. Pedig nem is volt olyan öreg. Horvát Henrik legalább egy, Halász Gyula bácsi pedig két évtizeddel is megelőzte.

*

Nagyváradon diákkongresszust tartottak az egyetemi hallgatók. Nagy tömegek vonultak fel ide az ország minden egyetemi városából. Megkönyvitte ezt a kormány is, amely kedvezményes utazási lehetőséget biztosított annak az ígérletnek a fejében, hogy a résztvevők tartózkodnak a rendzavarásoktól. A rendezőség fegyelmet tartott a tanácskozások napjain. Ezekon heves szónoklatok hangzottak ugyan el a numerus clausus bevezetése mellett, de a diákság fegyelmelzetten viselkedett mindaddig, amíg a javaslatot meg nem szavazták, s a kongresszust hivatalosan be nem zárták. A két napig hevített szenvedélyeket most már nem tudta féken tartani a rendezőség, amelynek „felelőssége” formálisan különben is megszűnt. A garázda elemek csapatokba szerveződtek s megkezdtek a dúlást. A szemükben „elleneséges” sajtó ellen indult az első roham. Összerombolták a *Nagyvárad és a Nagyvárad Esti Lap* szerkesztőségét és kiadóhivatalát. Pedig ezek a lapok szinte mukanni sem mertek a diákkongresszus napjai alatt, Aztán a zsinagógák és kereskedések ellen indultak rohamra. A zsinagógákat feldúlták és felgyújtották, tóratekerceket téptek szét és hurcoltak magukkal zsákmányként. A kereskedések cégtábláit leverték, a kirakatokat betörték, néhol fosztogattak is...

Volt dolga váradai tudósítónknak, szinte óránként adta a jelentéseket, adatokat, új és újabb részleteket...

De jött utána nyomban temesvári munkatársunk is. Ott a kongresszusról hazatérők egy csoportja próbált kezdeményezni a nagyváradai példa szellemében. Itt azonban a hatóságok erélyesebbek voltak. A vasúti állomást lezárták, nem engedték meg, hogy a kongresszus olyan résztvevői is kiszálljanak, akiknek csak átutazó állomásuk volt Temesvár. Az otthoni rendetlenkedőkkel pedig hamar végeztek, ismerték őket már korábról...

Brassónak nem voltak saját rendetlenkedői, mert nem volt főiskolája. Itt tehát a karhatalmi erők megszállták az állomást és környékét, s nem engedtek le szállani senkit azokról a vonatokról, amelyeken a kongresszus résztvevői özőnlöttek vissza Bukarest és Iasi felé. Kolozsvár azonban Nagyvárad sorsára jutott. Itt hatástalannak bizonyult az állomási karhatalmi készültség, a vonatokról lezúduló diákság egyszerűen körülfolta s mellette áramlott be a városba, megismételni a nagyváradai romboló tüneményeket.

A marosvécsi Helikon-találkozó résztvevői (1927)

Es ezzel egyidejűleg felcsattant a párt-politikai csatazaj is. A legtekintélyesebb ellenzéki párt, a nemzeti parasztpárt indult rohamra a kormányzó liberális párt ellen, amelynek vezetését az elhunyt Brătianu Ioneltől akkoriban vette át a család másik tekintélyes tagja, Brătianu Vintilă. A nemzeti parasztpárt úgy érezte, olyan nagyhatású botrány az, ami Nagyváradon és Kolozsváron történt, hogy itt az alkalom a kormánybuktatására. Úgy is kezdte a támadást, hogy „vádát emelt” a kormány ellen: „... a nagyváradai és kolozsvári események nem spontán robbantak ki, hanem a felelősség óriási mértékben a kormányt terheli.”

A Brassói Lapok ebben a csatában a nemzeti parasztpártot támogatta. Ez a fenti idézet is egy olyan nyilatkozatból ered, amelyet a „nemzeti parasztpárt egyik feltétlen auktoritású vezére... a Brassói Lapok útján Erdély számára” adott tájékoztatónak, hogy lássák a kisebbségek: „a nagyváradai és kolozsvári botrányokat nemcsak sajnálatos, hanem nemzeti szempontból tragikus dolognak ítéljük.” Mert miért is engedélyezte a kormány a kongresszust éppen Nagyváradra, amely „határszéli város, nagyrészt kisebbségi s jelentős mértékben zsidó lakossága van?” (Brassói Lapok, 1927. december 12.)

Lapunk tudósítói és bukaresti szerkesztői olyan lázasan dolgoztak, hogy a brassói szerkesztőségnek jóformán csak a telefontudósítások formába öntésének a munkáját hagyták. Segítettek a nemzeti parasztpártnak még abban is, hogy viszszerje a „konkurrens” ellenzéki pártok „gyanúsítását”: mintha pusztán nacionalizmusból hallgattak volna eleinte a felháborító eseményekről. Nem, nem ezért hallgattak első nap a nemzeti parasztpárt befolyása alatt álló lapok, hanem azért, mert cikkeiket a kormány kicenzúráztatta. Hihető ez? Hiszen a kisebbségi lapok bőséges tájékoztatókat, elítélő állásfoglalásokat közölhettek. Ez igaz, de a kisebbségek még akkor sem párt-ellenfelei a kormánynak, ha támadják. A kisebbségektől nem kell félneni a miniszteri bársonyszékeket. Hát ezért hihető, hogy a nemzeti parasztpárt lapjait inkább cenzúrázták, mint bennünket.

De ez volt a magyarázata annak is, hogy a kisebbségi lapok érzelmileg a legesélyesebb ellenzéki párt kormánybuktatási célját támogatták. Gyűjtöttük mi is a híryanagot, amely szerintünk alkalmas volt ennek a hangulatnak a megerősítésére. Megírtuk, hogy egyik kartársunkat, Hajnal László költőt is véresre verték a még mindig garázdálkodó tüntetők. Elborult arccal sétált el a kolozsvári zsinagóga előtt, s a vandál támadás nyomait nézegette. Feltűnt ez néhány ott ténfergő

fiatalembernek. Az emberek általában valami furcsa szegényérzettel nemigen állottak meg a romok előtt, inkább sietve haladtak tovább. Ezért lett volna Hajnal gyanús a tán megfigyelőként ott tartózkodó lézengőknek? Vagy felismerték benne az újságíró? Lerohanták s megverték, hogy hordja el magát. Pár nap múlva aztán — tán hogy minél mélyebben feltárja azoknak az időknek igazi jellegét — jött a hír: a magyar kormány Hajnal László bántalmazásáért elégtételt s kárterítést kér. Kiderült ugyanis, hogy a bántalmazott magyar állampolgár, amolyan nyilván nem tartott emigráns, aki onnan a fehér terror és a numerus clausus elől menekült át...

De ott kavargott ez a szennyes szellem, mint szétfolyó szürke kőd, a bukaresti pártok közötti küzdelemben is. A nemzeti parasztpárti Boilá Romulus tiltakozott az ellen, hogy a kormány eljelentéktelenítse a történeteket. „Saját szemmel láttam hat zsinagógát tönkretéve — jelentette ki a szenátusban. — De nemcsak zsinagógákat, hanem iskolákat, lakásokat, üzleteket. Az összes kirakatok összetörve. Ezek tények. Fényképeket tesz az elnök úr asztalára...” (*Brassói Lapok*, 1927. december 12.) Bercovici szenátor azonban gyászban és vérző szívvel ugyan — de pajzsnak kínálkozott a kormány védelmében. Annak a gyanújának adott kifejezést, hogy idegenek, a határon túlról jött fajvédők bujtatták fel a diákokat. Ezek kezdeményezték a rombolásokat is. Bercovici liberális szenátorként képviselte zsidó választóit, nem lelkesedett a diákkongresszusért, amely megszavazta a numerus clausust, de Budapestre is haragudott, mert az itteni diákok onnan kapták a példát. Hát hiszen ha csak ilyen „eszmei bűjtogatásról” beszélt volna! Ő azonban „Budapestről jött magyarokat” emlegetett...

Boilá visszaverte Bercovici gyanúsítását, amelynek érzelmi hátterét érette, de el akart háritani minden önáltatást. Szerinte a romboló diákok igenis hazaiak voltak, de — nem kolozsváriak, hanem iasi-ak és bukarestiek. Úgy háritott el hát egy önáltatást, hogy egy másikat büvéskedett a helyébe. Kolozsvárt ugyanis a nemzeti parasztpárt és Boilá Romulus is magáénak érezte — pártpolitikailag. Még a jobboldali diákokat is. A pártja mellé akarta hát állítani őket. Maniának ugyanis magy terve volt: a polgárság ellenállásának a megszervezésére készült. Politikai körökben jósolták is, hogy karácsony után a legkíméletlenebb politikai harc indul meg a kormány és az ellenzék között.

Mi a lapnál nagyon vártuk ezt a „kíméletlen harcot”, s nemcsak jósoltuk, hanem óhajtottuk is a nemzeti parasztpárt győzelmét. A diákkongresszus körül keletkezett politikai harcban a mi „hősünk” Boilá Romulus volt. Ő férfiasan kiállott, vádolt és megbélyegzett. Nem mint Willer József dr., aki a Magyar Párt nevében olvasott fel interpellációt, de olyan visszafogott „parlamentari” megfogalmazásban, hogy az még a kormányt is kielégíthette. Minden megjegyzés nélkül közöltük az interpellációt, de címnek ezt adtuk: *Fő az elegancia!* Ez a cím volt a bírálataunk, mert Willer dr.-ról azt hírelték az ismerősei, hogy rendkívül „fínom ember”, tartózkodik az erőteljesebb kifejezésektől, kézdörzsölve beszélget a magánál rangosabb emberekkel és hajlongva adja meg a tiszteletet gróf Bethlen Györgynek. Pedig semmi szüksége nem volna semmiféle hajlongó megalázkodásra, hiszen a magyar parlamenti csoport leghasznosabb embere, kitűnően beszél románul, s mert benne él a román társadalmi életben is, megvannak itt is a használható összeköttetései. Jellemzésének ezt a részét már nem az ismerősei, hanem a barátai adták. De hiszen éppen ezért keményebb, bátrabb lehetett volna! Vagy talán a Magyar Párt nem óhajtott pont a zsidókérdésben magára haragítani a kormányt?

*

[...] Mi tagadás, ebben a környezetben én is hősnek tartottam magam egy kicsit. S nem is éreztem úgy, mintha nagyon hálásnak kellene lennem azért, mert beosztásom ellenére otthon tartózkodhattam, s nem sürget a kiadó se ki a Székelyföldre panasz- és keserűségkévéket aratni... Pedig ezek vitték a legjobban a lapot.

Hát hiszen nem is csak ez a kartársi megértés és kiadói jóindulat tette lehetővé, hogy családi érdekeim ilyen kedvezően előtérbe kerüljenek. Volt dolgunk otthon is elég, a szerkesztőség belső munkájában. A lapot ugyanis összesen heten állítottuk össze. Pedig nemrégiben jelentettük be, hogy a „*Brassói Lapok*” szétfeszíti régi kereteit és ezen túl húsz oldalas vasárnapi számokat adunk“. A régi kereteket ugyan nem éppen ez a hét ember feszegette szét, hanem inkább a gondosan beszervezett tudósítói gárda, amely öntötte naponta az érdekes híryanagot. Az alacsonyra szabott tudósítói alapfizetés ugyanis az emelte elég tekintélyesre, ha a beküldött híryanagból minél több nyomtatott sornyt használtunk fel naponta. De tudó-

Kacsó Sándor ifjúkori képe

sítónk, cikkíró munkatársaink voltak a jelentősebb európai fővárosokban is...

A „szétfeszülő kereteket“ tehát nem volt éppen olyan nagy feladat betölteni. Ment az elég könnyen; vitáink inkább amiatt voltak Füzivel, hogy mi kerüljön bele a lapba, és mi maradjon ki. Egyet tudomásul kellett vennünk mindnyájunknak, ehhez ragaszkodott. Napilapot csinálunk, nem hetilapot vagy éppen folyóiratot. Kevés filozófia tehát és sok harc! Harc az ellen, amit helytelenítünk. És küzdelem annak érdekében, amit áhitunk... Ez kell az olvasóknak is, nem az elméleti fejtegetés!

— Igen, de mi az, amit egy politikai napilap színvonalán a leginkább helyteleníthetünk? Vagyis ami ellen harcolnunk kell?

— Hát a liberális párt kormányzati módszerei, természetesen. De maga a párt is, amelytől semmit sem remélhetünk; az amelyből már éppen elégünk volt.

— S mi az, aminek az érdekében harcolunk? Amit követelnünk kell?

— Hát a demokrácia, természetesen. Ez az egyetlen biztosítéka annak, hogy bennünket kisebbségeket élni hagynak, megtűrnek. Ez teszi lehetővé azt is, hogy egyáltalában védekezhetünk a napisajtóban, irodalomban, mindennapi életünkben. Különben rövidesen megfojtana bennünket a többségi nacionalizmus...

Íme, idáig egyszerűsítettük le vitáink során legbonyolultabb lapsinálási kérdéseinket. Pedig a viták maguk szárnyalóbbak voltak, előkerültek a demokrácia fogalmának különböző meghatározásai, fejlődése a történelem során; s azok az új elemek is, amelyekkel éppen napjaink gazdagítottak tovább, tartalmilag... Felkészült, világnézetileg is érett emberek vitáztak ott; nem ők, a helyzet volt a felelős, hogy ilyen leegyszerűsített eredményre jutottak. Hiszen Füzinek igaza volt: nem filozofálni, hanem harcolni kellett. Az adott körülmények között. S ezekből a körülményekből adódó eszközökkel.

Ha az elmélet ilyen egyszerűvé vált a vita során, a gyakorlatban már nem is igen volt vitára szükség. A legteljesebb egyetértésben voltunk: az ország politikai életében azokat az erőket kell támogatni, amelyek alkalmasak a liberális kormány megbuktatására. Ilyen erőnek látszott a Maniu nemzeti pártja, különösen amióta egyesült Lupu parasztpártjával s a neve is, ennek megfelelően, nemzeti parasztpártra bővült.

Ebben a pártban láttuk a polgári demokrácia őrzőjét és elveinek érvényesítőjét, ha uralomra kerülhetne. Nagy figyelemmel kísértük tehát kormánybuktató hadjáratát, amelyet arra a felháborodásra próbált alapozni, amit a liberálisoktól pártfogolt váradíákongresszus eseményei váltottak ki belföldön és külföldön egyaránt. Éberrel figyeltük tehát minden megnyilatkozását, s mert az *Adevărul* című lap is a demokratikus célkitűzések támogatói közé tartozott, javára írtuk e lap „kiváló és tisztelt felfogású publicistájának“, Tiberiu Vornicnak a cikkét is. Meg kell adni, szép kiállítás volt alig pár hónappal a nagyváradí és kolozsvári nacionalista kilengések után. Arról írt, hogy használható-e a magyar nyelv az erdélyi hatóságok előtt, s megállapította, hogy „a román állam nem lehet annyira meg nem értő és abszurd, hogy szembeszálljon a természet legelemibb rendelkezéseivel... A román állam presztízse nem a hivatalos nyelvre épül, hanem egészen másra... S ezt — biztosak vagyunk benne — még az udvarhelyi adminisztrátor úr is tudja“. Az udvarhelyi „állami adminisztrációról“ írtam sérelmező cikkeket azokban a napokban magam is. Úgy is felfoghattuk tehát, hogy ezekre válaszol ilyen szépen az *Adevărul* cikkírója.

Tiberiu Vornic cikkét (*Brassói Lapok*, 1928. március 8.) fordításban közölte a *Brassói Lapok*, de Halász Gyula

bácsi „tálalta“ a mi olvasóinknak. Mert főként erre kellett a belső szerkesztőség hét embere: az anyag kiválasztására és tárlására úgy, hogy szándékainknak megfeleljen, s hosszabb „filozófálgatás“ nélkül is befolyásoljuk vele a közönséget. De egyenesen is kifejezhetjük bizalmunkat a nemzeti parasztpárt iránt. Függetlenek voltunk, nem kötöttek semmiféle párt szempontjai. Azt pártolhatuk meg, amelyik többet látszott ígérni. Nekünk, a kisebbségi magyarságnak. Azt, amelyikbe több reménységet, bizalommagot vethettünk el.

A kormány elismerte a szociáldemokrata párt tevékenységét, a nemzeti parasztpárt a tömegekből feltört kezdeményezőket látszott a magáévá tenni. Beállított ez nagyon a mi elképzeléseinkbe: elmélyítette és kiszélesítette a mi demokratikus hitvallásunkat, és — úgyszólván állandó pergőüz alatt tartotta a liberális párt kormányzati módszereit. Micsoda demokrácia az, amely megérti és végeredményében elnézi a nacionalizmus romboló tüneményeit, de elnyomja a dolgozó munkásság legapróbb önvédelmi megmozdulásait? Lám, szakszervezeti értekezletre csap le diadalmasan a sziguranca azzal, hogy államvédelmi feladatot teljesít, s emberek százait kinezza — nem egy esetben halálra — a börtöneiben!

Az év első hónapjaiban jórészt még csak száraz, tárgyilagos jelentéseket közöltünk, hogy Nagyváradon és Temesváron munkásokat tartóztattak le és kommunista szervezkedéssel vádolják őket. De március végén már félreérthetetlen érzelmi hozzáállással jelentettük, hogy „éhségstrájkot kezdtek a nagyvárad-i kommunista vád letartóztatottjai“. Tudósítói jelentésünkben benne van, hogy hírek terjedtek el a vallások brutális módszereiről. Emiatt tudósítónk nyilatkozatot kért Puticiu Traian rendőrprefektustól, aki nyilatkozott is. Nyilatkozatából ezeket emeltük ki nyomtatékosan: „A foglyok közül kettőt vertek meg, azonban ők is beismerik, hogy a verés csak addig tartott, amíg *nem vallottak.*“ (*Brassói Lapok*, 1928. március 24.)

Megmozgatta tudósítóinkat a nagyvárad-i „híryanag“ ilyen kezelése. Két nap múlva Kolozsvárról „jelentette tudósítónk“, hogy ott is éhségstrájkba kezdtek a letartóztatott munkások a hatósági brutalitások miatt. Aztán Aradról jött hír újabb letartóztatásokról. Az erről szóló tudósításban ilyen sorok találhatók: „Elismerjük, hogy a rendőrségnek elsőrendű kötelessége gondosan őrködni az állami és társadalmi rend biztonsága

érdekében, de le kell szögeznünk azt is, hogy a jelek szerint egészen szimpla nagyvárad-i kommunista ügyet a rendőrségi túlbuzgóság dagasztotta országos botrányvá. A sorozatos rendőri brutalitások terhére írjuk, hogy az ügyvel kapcsolatban egészen tájékozatlan, szinte tendenciózusnak látszó hírek terjedtek el...“ (*Brassói Lapok*, 1928. március 28.)

A cenzornak szólott volna ez a óvatos, tartózkodó megfogalmazás? Lehet, hogy igazolásul szolgálhatott volna a cenzornak is, ha felelősségre vonják „túlságos engedékenysége“ miatt, de egészen bizonyos, hogy mibennünk semmi további politikai szándék nem volt; annyi csak, amennyit a fogalmazás el is árul: az emberségesség követelése. A munkásság számára is. Hiszen az is „elnyomott kisebbség“ az ország életében... A cenzor? Ó, az nálunk Brassóban egészen különleges szerepet játszott. A vármegeyi prefektúra egy magasabb beosztású tisztviselőjét jelölték ki erre a feladatra. Vidám, társasági életet élő ember volt, s ebben igen-igen zavarta a megbízatása, mert a késő esti órákban kellett átneéznie a nyomás előtt álló oldalakat. Hát azt aztán mi sem kívánhattuk, hogy ott rostokoljon a prefektúrán, s várja, amíg mi elkészülünk. Nem is vártuk el ezt — ingyen. Rendes havi fizetést állapított meg számára a kiadóhivatal, hiszen hivatali idején kívül végezte el *nekünk* ezt a munkát. Kölcsönösen nem ragaszkodtunk ahhoz sem, hogy a cenzurázás a prefektúrán történjék: elvittük mi a spaltokat a lakására is! Előzékenysé-
günkre hasonló előzékenység volt a válasz: ha társadalmi elfoglaltsága elszólitotta otthonról, kint hagyta a pecsétnyomóját a szakácsnél. Ez viszont annyira átérezte a ráruházott feladat fontosságát, hogy ki nem adta volna a kezéből egy viláért, maga ütögette rá minden oldalra a nyomtatásra felszababító *Cenzurat* szót.

Bizonyos, hogy nem volt az akkor gazdagon burjánzó polgári sajtóban még egy lap, amely annyi szabadsággal, pártolólágot írt volna a munkások ügyeiről, mint a *Brassói Lapok*. Most is általános feltűnést keltettünk kolozsvári tudósításunkkal. Pontosabban nem is a tudósított eseménnyel magával, ezt a kolozsvári lapok is megírták, hanem a tudósítás bőségével, „beállításával“, „tálalásával“.

Arról szolt a tudósítás, hogy a munkásszövetségek küldöttsége felkereste Dan Parten Kolozs megyei prefektust. A letartóztatott Müller Kálmán és tár-

sai ugyanis már két nap óta éhségstrájkot tartanak. A vizsgálat ügyükben nem halad előre. Ennek okát abban látják, hogy a rendőrség, ha munkásokról van szó, hadbíróági ügyet akar kovácsolni minden keresztelőből, tetemetből, választásból, bérmozgalomból. Emiatt már több mint százhusz nagyváradai és környékbeli munkás ül börtönben, a nagyváradai rendőrprefektus pedig valóságos rémuralmat honosított meg...

A tudósítás szerint a prefektus kijelentette, hogy „a nagyváradai brutalitás nem a kormány utasítására történt. És nem felel meg a valóságnak, hogy a kormány a maga pozíciójának megerősítése érdekében szervezte meg a »fel-fedezést«...»

A prefektus tán finomkodásból nevezte felfedezésnek leleplezés helyett a nagyváradai rendőrség leleményét? Nyilván így értelmezték ezt a küldöttség tagjai is, mert kifejtették előtte, hogy „a mondavacinált összeesküvések, letartóztatások, megkínóztatások, brutalitások célja nem más, mint a defenzív magatartást tanúsító békés munkások provokálása, hogy... a terror minden eszközt alkalmazhassák velük szemben.“ (*Brassói Lapok*, 1928. március 30.)

A küldöttség kemény kiállása nem volt egészen eredménytelen. A kormány az ellenzéki pártok pergőtüzében állott, a sziguranca hatalmaskodásait, túlkapásait ezek is napirenden tartották. Müller Kálmánt április közepén szabadlábra helyezték. A *Brassói Lapok* tudósítója már leste, s mindjárt a rabkórházból kijövet nyilatkozatot kért tőle. Müller Kálmán négyhetes vizsgálati fogság és háromhetes éhségstrájk után beszélt:

— Érthetetlen — mondotta... —, hogy az igazság kiderülésére ennyi ideig kellett várnom. Minden magyarozatát ennek a hosszas huzavonának abban találok, hogy a nyomozó hatóságok erőszakosan és minden eszközzel kompromittáló adatokat igyekeztek szerezni ellenem. A többi vádlott vallatása során is ez volt a fő céljuk, de a terror ellenére se tudtak elérni semmit. A demokráciáért folytatott küzdelem — tette hozzá rezignáltan —, itt Romániában holtpontra jutott. Már a szándékot is büntetik...

Így közölte a *Brassói Lapok* 1928. március 15-i száma Müller Kálmán nyilatkozatát. Müller maga talán nem pontosan így mondta, nem pontosan ezeket a szavakat használta. Telefonon vettem fel az anyagot s nem gyorsírással. De ez volt nyilatkozata lényege, s ő nem is kifogásolta a megfogalmazást. Egyéb-

ként vele együtt szabadon engedett a rendőrség az éhségstrájkoló letartóztatottak közül még nyolcat, köztük három nőt. A vizsgálat azonban tovább folyt ezek ellen is... A bentmaradtok egy része továbbfolytatta az éhségstrájkot tiltakozásul perbefogásuk és a nyomozási módszerek ellen. De már ezek is tudtak róla, hogy a *Brassói Lapok* pártólól napirenden tartja küzdelmüket. Pár hét múlva Fóris István újságíró, a *Munkás Élet* szerkesztője juttatott ki levelet a kolozsvári rabkórházból tudósítónkhoz. A levélből kiderült, hogy a nagyváradai letartóztatások során „több mint kilencven ártatlan munkást és intellektuelt tartóztattak le és kínoztak meg“. Fóris István akkor már huszadik napja tartotta az éhségstrájkot. „Ártatlanságom és emberi méltóságom erőt adtak az embertelen kínzások elviselésére“ — írta levelében. A levél közlését, ahogy a közlemény bevezető soraiban megírtuk, a „humanizmus és a civilizáció nevében — és az ártatlanul megkínzott munkásemberek nevében kéri“.

Közöltük a levelet teljes egészében. (*Brassói Lapok*, 1928. április 29.) Úgy éreztük, a mi politikai hitvallásunkat fejezi ki. S emellett még újságírói bravúrnak is tekinthettük egy éhségstrájkoló munkásvezér kicsempészett levelének a közlését. Igaz, rövidesen közölnünk kellett Lakos György államrendőrségi detektív nyilatkozatát is. Ő nem bántalmazta a nagyváradai letartóztatottakat — írta —, s a sajtótörvényre hivatkozva kérte cáfolata közlését. Valamelyik tudósítás ugyanis azok között a rendőrségi emberek között említette a nevét, akik brutálisan vallatták a foglyokat. Egy hét múlva azonban már cáfolata cáfolatát közhettük. Wittye Károly „pincérmunkás“ és Friedmann Mátyas szakszervezeti titkár írtak a lapnak, hogy a mentegetőző detektív őket is bántalmazta, s erről készek a bíróság előtt tanúvallomást tenni...

Így vált, szinte lépésről lépésre, lapunk ügyévé is az éhségstrájkoló letartóztatottak további sorsa.

[...] S mi lett a befogott nagyváradai, aradi, kolozsvári munkások perével? A kormány ilyen körülmények között nem nagyon sietett a vizsgálat befejezésével. Duca belügyminiszter ugyan június közepén intézkedéseket ígér, de a tárgyalást csak nem tűzi ki a hadbíróság. Július elején Aradi Viktor, a neves közíró levelet küld a *Brassói Lapok* szerkesztőségébe. A *Cwántul* című laphoz intézett nyílt levelének magyar fordítását mellékeli a hozzánk szóló sorok-

hoz, hogy mi is közölhessük. Első mondata így hangzik: „Egy hosszú hónapokon keresztül kéjelgett a sajtó egy része »kommunista üzelmeim« boncolgatásában, és egyes lapok folytatják még ma is, miután a hadbírótság szabadrábra helyezte.“ Aradi Viktor nyílt levele is a vizsgálat befejezését sürgette. A kormány azonban — úgy látszik — még mindig elégedetlen volt a sziguranca elért „eredményeivel“. A tárgyalásra csak szeptember első felében került sor, az ítéletre meg éppen október közepén. A hosszúra nyúlt tárgyalás egyik napján a vádlottak egyike így foglalta össze a közel egy évig tartott vizsgálaton és a hetekre nyúló tárgyaláson gyűjtött tapasztalatai tanulságát: „Ha a munkások a liberálisokkal szavaznak, ma nincs kommunista per...“ (Brassói Lapok, 1928. szeptember 21.)

Az októberi ítélet százhetven évet osztott ki harminchat vádlott között. Igaz, ezek közül a tizenhat távollévő kapta a nyolc-tíz évet, de a jelenlevők közül is négyet öt éven felüli börtönnel sújtottak. A bíróság csak négy vádlottat mentett fel bizonyítékok hiányában: Aradi Viktor szociológust, Rozvány Jenő dr. ügyvédet, Müller Kálmánt, az Egységes Szakszervezetek országos elnökét, és Kertész Rezsőt. Ismertem én a vádlottak közül valakit? Személyesen senkit. Csak Aradi Viktort láttam egyszer a kolozsvári *Keleti Újság* szerkesztőségében. Pedig az elitelt vádlottak között volt egy Kacsó Ferenc nevű is, aki talán nem is csak névrokonom, hanem éppenséggel rokonom, hiszen marosvásárhelyi, onnan származhatnak tehát valahonnan az én vidékemről...

A monstre perről — így neveztük magunk között a szerkesztőségben — Gredinár Aurél tudósította lapunkat Kolozsvárról. Ő volt a második akkori barátaim között, aki nem akart tőket kovácsolni a nevéből, s megmaradt magyar újságírónak. A tárgyalás egyik különösen drámai napjáról nagy rajzos riportot is küldött. Az ítéletet pedig párhuzamba próbálta állítani a márciusi diákper ítéletével. Kihúztuk tudósításának ezt a részét. Feltűnk egymás mellé tenni a „hazafiságból“ romboló diákokat és — a nemzetközi kommunistasággal vádolt munkásokat. Az előbbi ugyanis bocsánatos bűnnek számított e második mellett akkoriban. S nemcsak a hatóságok, hanem a társadalom nagy részének a szemében is... Igaz, a munkások jó része már nem vallotta magáénak ezt a társadalmat.

Mikor támadt fel bennem először a tévona kételkedés írói elhivatottságomban? Ezt ma már nagyon alapos, öngyötörően elemző nyomozással is nehezen tudnám megállapítani. Annyi bizonyos, hogy újságíróskodásom első éveiben még nyoma sem volt. Ide a *Tizenegyek* között érlelt elszánt lelkesedést vittem, hiszen úgy is gondoltam el, hogy a kenyérkereső újságírással szabadítom fel magamban az író. Az viszont igaz, hogy közös nagy lelkesedésünkben csak a célt láttuk egyformán, a hozzá vezető utat már nem. Engem is elbűvölt Nyíró rendkívül érzéketlen, a székely népiség sajátosságos ízeit annyi erővel felhasználó stílusa, s nem csudálkoztam, hogy Tamási Aron a nyomában indul. Udvarhely megyében is sok ilyen nyelvjárási sajátosság van, jöjjön csak velük, ő is tudhat annyit, mint Nyíró. Nekem a Nyárádmenté nem kínál ilyen nyelvi lehetőségeket, onnan Petelei István bevitte már az irodalomba, ami értéket látott benne, én legfeljebb az ő útján haladhatok... Azaz az elmélettel, amit Balázs Ferenc „kiteoretizált“ a Nyíró és a Tamási stílusából, vagyis hogy „az erős székely beszéddel valószerű dolgok határán túlról hoznak kincseket“, nem nagyon értettem egyet. Én makacs *racionalista* voltam, a valószerű dolgok határán belül akartam maradni, ott megkeresni a valószerű kincseket. Ezért nem rajongtam a székely mitológiáért sem.

Írtam a *Tizenegyek*nek erről a vitázó korszakáról egy karcolatfélélet az Utunk 1969-es Évkönyvébe. Ebből idézek most, mert úgy érzem, „jól érzékelttem meg benne akkori magamat Balázs Ferenc és Tamási Aron barátjaként is, vitázó társként is. Íme, az idézett rész:

Persze sokszor, hevesen és százfelé csapkodva vitáztunk az irodalom titkairól. Mindig minden kérdésben volt ellentmondás. Ebben a kérdésben (a székely mitológia kérdésében!) én voltam a hitetlen Tamás. Nem hiszem — mondtam —, hogy a huszadik században mi székely mitológiát teremthetnének. Székely mitológia ma csak úgy lehet, ha megvolt már valamikor. A mitológiához hozzátartozik a történetiség. Ha mi most, messze túl már a romantikán is, mitológiát teremtünk magunknak, mosolyogni vagy éppen nevetni fognak rajtunk...

Tamási nem szerette az elméleteket. Ezt azzal mutatta ki, hogy igen ritkán vegyült bele az elméleti vitákba, s ha néha közbeszólt,

BRASSÓI LAPOK

POLITIKAI NAPILAP

TELEFON-INTERFON: Szentlőrinc
Közp. és Könyvtár: 1-77 és 82. Szék

LXXII. évfolyam 182. oldal

SZÉKELY UJJA

Szombat, 1929. augusztus 31.

Emberek, még mondanivalóm van!

Arón és Ferenc nagy...
...és a világra is módos
...és a világra is módos

...és a világra is módos...
...és a világra is módos

...és a világra is módos...
...és a világra is módos

az mindig a gyakorlat felé mutatott utat. Most közbeszólt, úgy véltem, mellettem:

— De népi hőőket teremthetünk ugyebár?

— Éppen hogy azokat! Mai népi hőőket — helyeseltem.

— De minél nagyobbakat!

— Amekkorákat csak tudunk!

— Akkorákat, hogy fejük az eget verje, s lábuk a földbe gyökerez-zék?!

— Hát — bizonytalanodtam el —, képletesen véve, igen.

— Gondolom, Feri sem éppen is-tenekre gondol, hanem népi hőőkre — egyeztettem az álláspontokat Aron, s ez ellen egyikünk se szólhatott. Pedig nyilván a Balázs Feri borában is maradt valami zavarosság, akár-csak az enyémben...

Balázs Ferenc nagyon sokat olvasott, rendszeresen képezte magát irodalmi-esztétikai kérdésekben. Én is belekóstoltam előbb a tanárképzőn, majd Kristóf professzor keze alatt az elméletekbe, s lázasan olvastam is, mindent összevisz-sza. A realizmus híve voltam az iro-dalomban, de annyira, hogy nem vá-lasztottam el tőle még a zolai natura-lizmust sem. Már csak úgy elméletben persze, mert a gyakorlatig még nem ju-tottam el. Balázs Ferenc viszont az iro-dalomteremtő erők közé sorolta az ir-racionálisat, a misztikust; a népi őszön megtestesülésének a forrásait kereste bennük. Éreztük mind a ketten, hogy voltaképpen ez a kétféle szemlélet áll a vitáink mögött. De erről beszélni túl-ságosan elvont és nagyképfű lenne, csak bosszantanók vele Aront. Lám, ő mi-

lyen csodálatos egyszerűséggel oldja meg a kérdést...

Aron nemigen olvasott. Legalábbis azt mondta, hogy nem akar olvasni, mert a maga útját szeretné járni, s a külön-féle elméletek csak megzavarnák. És nem olvas szépirodalmi műveket sem, mert nem akar senkinek a hatása alá ke-rülni, miután — úgy véli — megtalálta már a maga egyéni írói hangját. Ez neki elég. Nevetve mesélte, hogy Nyíró, együtt lakván vele, atyaian példálózni kezdett, hogy sokat kell ám olvasni an-nak, aki író akar lenni. Különösen is-merni kell a világirodalom remekeit! Lám ő most éppen a Mahábháratát ol-vassa. Úgy is tett, mintha olvasná estén-kint az ágyban, de hamar elálmosod-hatott mindig, mert ő, Aron, megleste, s hát napokon keresztül váltig ugyan-anál a lapnál állott az olvasójel...

Mulattunk akkor a mesén, mert jel-lemző volt Nyírőre, aki valóban úgy „pártfogolta“ a fiatalokat, hogy minden-ben magát ajánlotta mintaképnek. Azt hittük, Aron ezzel az „anekdotával“ akarja jelezni Nyírőnek ezt a gyengé-jét. Később azonban kiderült, hogy igaz a történet; s most már valóban anek-dotává ízesedve, mint a télire eltett kör-te, ott áll az Aron utolsó könyvének, a *Vadrózsa ágának* egyik polcán, a Nyi-rőről szóló többi történet között. Kiderült azonban az is, hogy játszott ám Aron is, mert ő meg elhallgatta olvasmányait. Rajtacsíptem később, hogy mennyire avatottan tudott hozzászólni könyvek-hez, amelyek nem sokkal azelőtt jelen-tek meg. De világért nem vallotta volna be, hogy olvasta őket, legfeljebb moso-lyogva csak annyit, hogy itt-ott beléjük nézett: lám, milyen betűket használtak a nyomtatásnál? S láttam azt is később,

hogy Nyíró sem pózolta csak az olvasás szenvedélyét. Nemegetszer délelőttökön át nyargalt, amikor együtt dolgoztunk az *Újságnál*, hogy előkerítsen egy-egy kötetet, amelyről hallott valamit. Igaz, hogy akkor éppen már nem a Mahábháratá érdekelte a világirodalomból, hanem inkább a Tarzan-történetek. „Barátom, azokból aztán meg lehet tanulni, hogy miként kell izgalmassá tenni a mesét, amit éppen ír az ember...”

Nos, Tamási nem akart tanulni senkitől. Az 1928-as helikoni találkozón már ott találtam Marosvécsen, amikor én Brassóból megérkeztem. Még tartott a bankesata, de már megjelent az ő „tanúvallomása”, ama bizonyos „lobogó kortesbeszéd”. Érthető hát, ha a szokásosnál is melegebben üdvözöltük egymást. Én egyre csak hozzá húzódtam, hozzám meg Finta Zoli, aki nem felejtette el, hogy az első helikoni találkozón „hivatalosan”, vagyis *ülésein* mondott egyetlen mondatom az ő érdekében hangzott el. Volt ott az ebédlő egyik sarkában egy súlyosra épített asztal s körülötte — kecsesen hátrafelé hajló háttal — egy rugalmasra töltött kanapé a hozzá illő két öblös karosszékkel. Kényelmes hely volt ez csendes beszélgetésekre. Ide húzódtunk hárman egy ebéd után, míg a többiek a szomszéd szobában itták feketéjüket élénk terefere közepette. Úgy emlékszem, nem jelent még meg Áron első regénye, a *Szűzmáriás királyfi*, de már kinyomták, csak a könyvkötők késtek meg vele, azért nem hozhatott magával néhány példányt legalább. Erről beszélgettünk.

— S aztán a regényen is olyan töményen székeley lesz, mint a novelláid? — kérdezte Finta.

— Még tán töményebb — nevetett Áron, mert kiérezte a kérdésből, hogy abban nem a föltétlen helyeslés húzódik meg.

— Pedig egyesek már azt mondják, hogy olyan nyelv, amelyen te írsz, nincs is. És olyan emberek sincsenek — folytatta Finta heccelődő hangon.

— Igazuk is van. Én teremtek írói nyelvet magamnak. S embereket is. Azt akarom, hogy ezután olyannak lássák a székeleyeket, amilyennek én mutatom őket...

— Nono! — szólalt meg bennem a makacs racionalista. — Ha te teremted a nyelvet, akkor mi sem értenők meg. Nem teremted, csak válogatsz benne. A legjellemzőbb, legízesebb, legtartalmasabb szavakat, kifejezéseket használod. S válogatsz az emberek között is... Onnan is csak a legjavát...

— Akkor titeket ne válogassalak ki? — kacagott Áron vidáman a sikerült visszavágáson. — Pedig téged már ki is választottalak... — nézett rám.

Megértettem, hogy a mellettem tanúsodó cikkére céloz.

— Igen, de nem az irodalomban. Csak az újságírásban — mondtam én is a visszavágás kedvéért. Nem gondoltam én akkor semmi affélére, hogy ennek az élcelődő szóváltásnak mélyebb értelme is lehet.

Áron megfészkelte magát a széken, s komolyra fordított hangon mondta:

— Hallgassatok ide. Én csakugyan azt szeretném, ha ti is ünnepnek éreznétek az írást, nem hétköznapiak. Én ünnepnek érzem. Nem is dolgozom könnyen... Faragom a mondatokat... S ilyenkor ünnep van a szívemben... Mint annak a legénynek, aki díszesre faragott sulykot vagy gereblyét ajándékoz a kedvesének. Vagy annak a gazdának, aki virágot farag a járomfára...

— De azért a fontos mégis csak a sulyok, amellyel szapulnak, a gereblye, amellyel takarnak, és a járom, amit az ökör nyakába akasztanak. Nem a faragás rajtuk... S az életben is... Az a valóság, hogy nem nagyon válogathatunk...

— Igen, de a neki faragott sulykot dédelgetve megőrzi a lány, jobb kedvvel takar faragott gereblyéjével a menyecske, s nagyobb a gond a faragott járomra is, mint a közönségesre — tromfolt vissza Áron, s én megint úgy éreztem magam, mint amikor Balázs Ferenczel folytatott vitámban döntött: lenyűgözött igazságának csodálatos egyszerűsége. De nem győzött meg.

Ekkor ugyanis bennem már az alakult ki, hogy irodalmunknak is a mi valóságos, sőt véres életünket kell tükröznie, csak akkor védekezhünk vele, csak akkor lehet benne építő, megtartó erő. Ezt a gondolatot igyekeztem beleépíteni *Vakvágányon* című regényembe, amelyet már be is fejeztem, de még nem küldtem el a Szépművés Céhnek, mert még közelebb akartam kerülni vele a valósághoz, mindennapi életünkhöz. Bele akartam dolgozni például a bankesatával kapcsolatos tapasztalatomat is...

Alapvetően más volt tehát az én fel fogásom az irodalmi gyakorlat kérdésében, mint az Ároné. De hát miért ne férhetnének meg azok egymás mellett? Áron a szép formát tartja fontosabbnak, én a tartalmat. Az időszerű helyzetünkben hasznosítható gondolatok minél tisztább kifejezését. Ezt akarom a *Vakvágányon*ban is. Küzdeni akarok benne a

nacionalizmus ellen. Elítélni a támadó nacionalizmus embertelenségét, de rámutatni, hogy vakvágányra vezet akkor is, ha a védekezés sem több, az is csak nacionalizmus. Úgy éreztem, ez az a gondolat, amely felé botladoznia kell kisebbségi irodalmunknak is.

*

[...] Ilyen gondolatok s nem az esztétikai értékek felismerése íratott cikket velem Dsida Jenő első verskötetéről, a *Leselkedő magányról*. Dsida Benedek Elek felfedezettje volt! De ilyesmirel árulkodik a Berde Mária *Télutó* című novellás kötetéről, s még inkább a Donáth László karcolatairól (*Humoros esetek*) írott ismertetésem is. Ibsenben is a verizmus „vérző igazmondása” ragadott meg annyira, hogy őszinte volt a felháborodásom, amikor születésének századik évfordulóját mindössze negyedes ház „ünnepelte” Brassóban. Pedig a *Nórát* adták a színészek. Bezzeg telt házak voltak azelőtt pár nappal még, az operett-előadásokon. Meg is szidtam miatta a brassói közönséget. Azt írtam róluk, hogy — úgy látszik — vakok a kultúrára. Úgy, ahogyan vannak vakok — a színekre. Vagyis nem is tehetnek róla! Ingerelt a Kisebbségi Újságírószervezet akkoriban megjelent nyilatkozata is. Az áprilisi kongresszus ugyanis kibuktatta a régi vezetőséget. Paál Árpádtól Krenner Miklós (Spectator) vette át az elnökséget. De átalakult a vezetőség egésze is. Ezt egyes magyar lapok, de még a román sajtó egy része is úgy magyarázta, hogy új politikai tájékozódásról van szó. El a Magyar Párttól! — ez volt újságírókörökben a hangulat. Én nem értettem egyet ezzel a hangulattal, de helyesltem azt, hogy a vezetőségváltozásnak politikai jelentősége legyen. Meg kell újulnia a Magyar Pártnak, a tömegek pártjává kell lennie. Hiszen erre törekszik Krenner is! És most éppen az ő aláírásával nyilatkozat jelenik meg, amely kereken kijelenti, hogy a vezetőségcserének nincs semmi politikai háttere, mert a Kisebbségi Újságírószervezet szakmai testület, amely távol tartja magát a politizálástól. Hát milyen újságírók azok, akik nem politizálnak?

Ez után a nyilatkozat után nemcsak vigasztaltak, hanem fel is ajzottak a helikoni napok. No, az írók legalább készülnék valamire. Bánffy Miklós és Áprily Lajos bejelentették, hogy a *He-*

likon mint szabad írói tömörülés megkezdte a magyar—román és a magyar—szász irodalmi kapcsolatok megszervezését. Áprily azt is megsúgta nekem, hogy számítnak ám rám is, ott lakom Brassóban, tartsam melegen a már felvett érintkezést Heinrich Zillichhel, a *Klingsor* szerkesztőjével. Hát ezt meg is ígértem, bár némi szorongással. Hogyan fogok én majd „melegen” társalogni ezzel a művelt némettel? A marosvásárhelyi gimnáziumban szerzett német tudásom erre aligha elegendő! De hálás akartam lenni Áprilynak a bizalomért, s ezért hozzá csatlakoztam a tanácskozások után tartott nagy kirándulásra. Az Ilva patakot horgászta végig nagy szerencsével. Én a nyomában mindíg, de jórészt hangtalanul s óvatos tapogatózással a kövek között is, nehogy nagy zajt üssek valahogy, mert rám—rámvillant a tekintete figyelmeztetőleg: csak csendben, mert olyan fenémód eberek ezek az ilvai pisztrángok! Pedig szerettem volna beszélgetni is, hiszen a *Helikon* című folyóirat első száma éppen azokban a napokban jelent meg, s ő volt a lap szerkesztője. Meg szerettem volna kérdezni tőle, mit is akar Makkai Sándor azzal az *Agnes* című regényével, amelyben — ha jól vettem ki a lapban olvasott részletből — tán azt akarja mondani, hogy a szellem, vagyis a lélek a testtől függetlenül is létezhetik. Kiszállhat a testből, s visszaköltözhetik beléje... Ilyesmi volna az, amit most nekünk a legsürgősebben el kell mondania? De hát csak a szemünkkel beszélgettünk, ő a folytonosan óvatosságra intő pillantásokkal, én meg a lelkesedő elismerés csillogó tekintetével, amikor kirántott horga zsinórján ott fickándozott egy-egy ezüstösen csillogó pér vagy éppen piros pettyes pisztráng. Ez pedig elég gyakran megtörtént, úgyannyira, hogy az ismétlődő diadaléret mámorában egészen megfeledkeztem a regényről s minden irodalmi problémámról.

Gyönyörű délelőtt volt, s én nagyon szerettem Áprilyt.

Hogyan is gondolhattam volna akkor arra, hogy egy év múlva olyan keserves kiábrándultságba taszít? Ó, nem a költő benne. S nem is a szelíd és rokonszenves férfi. Hanem ennek a kettőnek a vegyületéből kialakult ember, aki gyengének bizonyult megfelelni annak az ideálnak, amivé a verseivel magasztosította önmagát olvasói szemében. Az én szememben is...